

УДК 314.12

САВЧУК Ольга Павлівна

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ ПОЛІПШЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена актуальним питанням поліпшення демографічної ситуації в Хмельницькій області. Розглянуто фактори, які визначають дітородну поведінку населення. Визначено особливості її прояву на сучасному етапі розвитку країни. Проаналізовано основні завдання Стратегії демографічного розвитку України на період до 2015 року в галузі політики народжуваності та розвитку сім'ї. Встановлено їх взаємозв'язок зі Стратегією регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. Визначено першочергові завдання, вирішення яких є необхідними для забезпечення економічного підґрунтя розвитку сімей, а також їх соціального захисту.

Ключові слова: демографічна ситуація, народжуваність, стратегія демографічного розвитку, дітородна поведінка.

The article is devoted to actual issues of improving the demographic situation in the Khmelnytsky region. The factors that determine the reproductive behavior of the population are considered. Determined the peculiarities of its manifestation in the current development of the country. The basic objectives of the Strategy of Demographic Development of Ukraine for the period up to 2015 in politics of birth rate and family development are analyzed. Established their relationship with the Regional Development Strategy Khmelnytsky region for the period of 2011-2020 years. Defined priority problems whose solutions are necessary to ensure the economic foundation of families and their social protection.

Keywords: demographic situation, birth rate, demographic development strategy, childbearing behavior.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування.

Народонаселення разом з природними умовами і ресурсами та способом виробництва матеріальних благ є основою матеріального життя суспільства. Взаємодія людей за допомогою засобів виробництва, з одного боку, та предметів праці – з іншого, забезпечує матеріальне виробництво. Населення проживає у певному географічному середовищі і здійснює виробництво матеріальних благ у відповідності з наявними природними ресурсами. Розвиток народного господарства будь-якої країни можливий

лише за певної чисельності населення, яке здійснює виробництво товарів і послуг, необхідних для власного життя суспільства. Виробництво засобів існування та послуг становить сутність господарювання людей. Без цього існування суспільства неможливе.

Регіональні особливості демографічної ситуації формуються під впливом багатьох факторів. Тому в цілому по території України складається досить диференційована ситуація щодо відтворення населення. Демографічні відносини – це ті відносини, в які вступають люди у багатогранному процесі відтворення населення. Це поняття означає створення сім'ї, народження, міграцію, шлюбні відносини, взаємовідносини між поколіннями тощо. Дослідження демографічної ситуації відіграє важливу роль при виявленні перспектив розвитку суспільства і є актуальним завданням.

Аналіз досліджень і публікацій. Народжуваність, як соціально-біологічне явище складає основу процесу відтворення населення, а тому є одним з найважливіших чинників, які впливають на демографічну ситуацію. Показники народжуваності щільно пов'язані з особливостями національної культури, соціальними та етнічними факторами, що проявляється у впливі на народжуваність непрямих детермінант: соціальних, економічних, культурних й екологічних.

Досить повно структурні зміни демографічної ситуації в Україні висвітлено у колективній монографії [1], де подано аналіз довготривалих рядів динаміки різних показників народжуваності, детально досліджено чинники народжуваності. Окремі питання динаміки та структурних особливостей народжуваності населення в сільській місцевості висвітлено в монографіях з проблем українського села [2, 3]. С. Ю. Аксьоною [4] розглянуто актуальні проблеми ефективного поєднання зайнятості жінок і материнства, які загострилися в останні роки. Сучасна динаміка народжуваності та особливості впливу на неї найважливіших прямих та опосередкованих чинників (соціально-психологічних, економічних і фізіологічних) досліджено в роботі І. О. Курило та Н. О. Рингач [5]. Ефективність запровадженої в 2005 р. одноразової грошової допомоги при народженні дитини з погляду аналізу різних показників народжуваності розглянуто в роботі [6]. Особливості дітородної поведінки окремих соціально-економічних груп населення та їх ймовірні перспективи відображено в роботах [7] та [8]. В роботі [9] зосереджено увагу на зрушеннях народжуваності в Україні за черговістю дітонародження, динаміці середнього віку при народженні першої дитини, трансформації повікового профілю народжуваності, поясненні різкого зниження народжуваності дією економічних, соціальних та інших факторів. Слід зазначити, що демографічна ситуація у Хмельницькій області в цих дослідженнях представлена лише в контексті зіставлення з іншими регіонами України, без належного вивчення чинників, що її формують, та перспектив розвитку. Окремі аспекти цього питання розглянуті Н. В. Заблотовською [10], однак основна увага в ній приділена вивченню особливостей протікання демогеографічних процесів крізь призму розселення, врахування суспільної ролі населених пунктів.

Формулювання цілей статті. Програмою дій Міжнародної конференції з питань народонаселення і розвитку (Каїр, 1994) підкреслено необхідність створення внутрішніх державних інституціональних механізмів і сприятливого середовища у суспільстві для забезпечення дії факторів, що впливають на подолання демографічної кризи, при прийнятті рішень всіма

урядовими установами [11]. Отже, демографічна спрямованість має стати одним із головних пріоритетів політики. Метою статті є аналіз стратегічних завдань, вирішення яких сприятиме поліпшенню народжуваності і покращенню демографічної ситуації в Хмельницькій області.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Демогеографічну ситуацію у Хмельницькій області можна оцінити як регресивну зі зменшенням населення за рахунок природного скорочення та слабкого механічного відтоку зі стабільною траєкторією та малодинамічним характером розвитку. Все це посилюється процесом старіння населення та зниженням вікового порогу переважання частки жіночого населення, що залишає негативних відбиток на формуванні процесів відтворення населення [10].

Протягом останніх 20-ти років загальна чисельність населення області зменшується. Проте в останні 5 років намітилась тенденція до зменшення темпів падіння чисельності населення, як через смертність, так і через зменшення міграції за межі області. За рахунок зростання кількості народжених та зменшення кількості померлих намітилась досить стійка тенденція до поліпшення коефіцієнта природного відновлення населення з 0,51 до 0,67. Значення основних показників народжуваності за останніх п'ять років наведено в табл. 1 [12].

Наведені показники підтверджують висновок, що в області демографічна ситуація залишається напруженою. Чіткої тенденції до їх зміни протягом аналізованого періоду не спостерігається, хоча в останні три роки має місце їх зростання.

Таблиця 1. Основні показники народжуваності у хмельницькій області за період 2008-2013 рр.

Роки	Кількість народжених	Кількість народжених на 1000 населення	Сумарний коефіцієнт народжуваності
2008	14822	11,0	1,564
2009	14690	11,0	1,558
2010	14414	10,8	1,541
2011	14492	10,9	1,556
2012	14881	11,3	1,620

Депопуляційні процеси, характерні для сучасного етапу демографічного розвитку значної частини Європи, вимагають посилення уваги до якісного складу населення – продовження тривалості життя, поліпшення стану здоров'я, підвищення рівня життя тощо.

Сучасними соціально-економічними тенденціями значною мірою зумовлено та стимульовано зміни у шлюбно-сімейній ситуації і дітородній діяльності населення, зокрема, переорієнтацію сімей з народження більшої кількості дітей на поліпшення умов їхнього виховання і соціалізації, збільшення вкладень в їхні якісні характеристики (здоров'я, рівень освіти).

Дітородна поведінка населення як в країні в цілому, так і в окремих її регіонах визначається багатьма факторами. Серед найважливіших можна відзначити такі, як демографічний, який враховує наявність відповідної пропорції співвідношення чоловіків і жінок на певній території; економічний,

Теорія та механізм регулювання регіональної економіки

який враховує рівень економічного розвитку держави, регіону, сім'ї; медичний – при якому береться до уваги рівень здоров'я чоловіків і жінок, наявність медичних закладів генетичних консультацій; соціальний – визначає рівень і умови життя людей, наявність системи охорони здоров'я населення, житла, дитячих дошкільних закладів, шкіл, розвинутої інфраструктури суспільства; етичний, який містить ставлення батьків до дітей, до кількості їх у сім'ї, на наявність чи відсутність допомоги з боку бабусь і дідусів у догляді та вихованні онуків, вирішення інших питань, що спираються не тільки на почуття, а й на відповідні норми моралі; психологічний, який визначається особливостями ставлення чоловіків і жінок – потенційних батьків до норми народжуваності у сім'ї з урахуванням особливостей їхньої психіки, ситуації в сім'ї; правовий, який враховує рівень певного законодавчого захисту сім'ї, матері і дитини; екологічний, який визначається станом навколишнього середовища, що безпосередньо впливає на рівень народжуваності у тому чи іншому регіоні; культурно-традиційний, який визначається прийнятими нормами та традиціями щодо кількості дітей у сім'ї.

Подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку на регіональному рівні, нормалізація відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу. Відповідно до Концепції демографічного розвитку на 2005-2015 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2006 р. № 879 визначено основні напрямки діяльності, спрямовані на поліпшення якісних характеристик рівня життя населення та гармонізації процесів його відтворення на основі відродження духовності української нації та національних традицій, відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров'я сім'ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціальному сирітству, поліпшення соціальної захищеності [13].

Основними завданнями Стратегії демографічного розвитку в галузі політики народжуваності та розвитку сім'ї в період до 2015 року є:

- поліпшення якості життя сімей;
- формування сприятливого соціально-психологічного клімату та позитивної суспільної налаштованості на сімейні цінності ;
- сприяння зміцненню шлюбу, зниження рівня розлучуваності;
- створення належних економічних передумов для реалізації потреби сім'ї в дітях;
- підвищення ефективності соціального захисту сімей при народженні дитини, а також сімей, що потребують допомоги або особливої уваги з боку держави і суспільства;
- збереження й поліпшення здоров'я сімей, у тому числі репродуктивного, підвищення рівня культури репродуктивної поведінки ;
- сприяння та підтримка виховної функції сім'ї;
- посилення соціального захисту прав бездоглядних та безпритульних дітей, забезпечення повноцінних умов для їх розвитку.

Основними напрямками реалізації стратегії є:

- активізація формування у суспільстві моделі сім'ї «середнього класу», характерними ознаками якої є матеріальне благополуччя, інвестування в розвиток родини, наявність дітей як стимул та об'єкт для таких інвестицій;

Теорія та механізм регулювання регіональної економіки

- реформування системи соціального захисту найбільш уразливих категорій сімей з метою гарантування рівня життя не нижче за встановлені соціальні стандарти, посилення адресності надання соціальних виплат;
- вдосконалення житлової та податкової політики з метою посилення їхньої демографічної спрямованості;
- підвищення доступності і поліпшення якості послуг щодо охорони здоров'я;
- модернізація та подальший розвиток системи суспільних інституцій по вихованню підростаючого покоління.

Наведені положення знайшли своє відображення в Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [18], в якій зазначено, що покращання якості життя населення є одним із ключових чинників конкурентоспроможності країни, оскільки є передумовою залучення інвестиційних та трудових ресурсів, інтелектуального капіталу і, з іншого боку, дестимулює відплив людського і фінансового капіталу за кордон. Якість життя як передумова розвитку людського капіталу є одночасно засобом і метою посилення національної конкурентоспроможності. При цьому є ряд чинників якості життя, на які можна впливати на обласному рівні. Серед них:

- популяризація здорового способу життя, підвищення фізичної активності населення;
- покращання суспільної інфраструктури, забезпечення максимальної доступності базових соціальних послуг широким верствам населення;
- сприяння зайнятості населення, підвищення якості освітніх послуг, їх відповідності потребам ринку праці, створення механізмів гнучкого балансування пропозиції та попиту на ринку праці;
- розвиток людського та соціального капіталу, збереження історико-культурного середовища регіону, розвитку сфери культури і мистецтва, духовного формування нації і задоволення культурних потреб населення, розвиток системи підтримки сім'ї, дітей і молоді, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- поліпшення екологічної ситуації, формування культури споживання, енергоощадності, поводження з побутовими відходами тощо.

Для забезпечення економічного підґрунтя розвитку сімей уряду необхідно провести реформування системи оплати праці з метою досягнення рівня, що забезпечує адекватні соціальні стандарти існування, якісне утримання і виховання дітей. Також державної підтримки вимагають сімейні форми трудової кооперації; доступність кредитування з метою розвитку фермерства, сімейного малого і середнього бізнесу; система молодіжних житлових комплексів та молодіжних житлово-будівельних кооперативів. Необхідним є більш повне використання механізмів страхування сім'ї, а також поліпшення можливостей для працюючих матерів поєднувати роботу і виконання сімейних обов'язків через використання механізмів гнучкої зайнятості.

Для виконання завдань в галузі посилення соціального захисту сімей необхідно також виконати ряд заходів на державному рівні, а саме: удосконалити існуючу систему соціальної допомоги при народженні дитини шляхом поетапного наближення щомісячного розміру допомоги на дитину до досягнення нею трирічного віку до рівня прожиткового мінімуму,

диференціювати розмір допомоги залежно від доходу сім'ї, диференціювати розмір допомоги залежно від черговості народження дитини з метою зменшення відмінностей у рівні матеріального забезпечення сімей з різною кількістю дітей. Потребує вдосконалення механізм надання адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям з метою підвищення адресності та рівня охоплення нужденних сімей.

Для поліпшення соціального захисту дітей необхідні здійснити:

- розвиток системи дошкільних навчальних закладів, запровадження новітніх форм їх організації з метою підвищення якості послуг;
- створення дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, центрів реабілітації для дітей-інвалідів тощо, залучення різноманітних джерел їх фінансування;
- профілактику алкогольної та наркотичної залежності, правопорушень дітей, соціальну адаптацію дітей, які знаходяться у важкій життєвій ситуації;
- впровадження нових технологій щодо профілактики дитячої інвалідності, збереження системи оздоровлення дітей на базі санаторіїв, профілакторіїв, дитячих оздоровчих закладів тощо;
- соціальний супровід і підтримку сім'ї, в якій виховується ВІЛ-інфікована дитина.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Таким чином, нами проаналізовані основні стратегічні завдання розвитку демографічної системи на регіональному рівні в розрізі основних завдань національної політики народжуваності та розвитку сім'ї і напрямки діяльності урядових інституцій для реалізації поставлених завдань.

На наш погляд, є реальні і істотні демографічні ресурси, здатні забезпечити природний приріст населення в Хмельницькій області. Ефективна соціальна політика повинна враховувати прояв демографічних трендів, зобов'язана реагувати на їх виклики.

Важливу роль також відіграє формування якісної соціальної інфраструктури, забезпечення високих соціальних стандартів в українському суспільстві, що дасть змогу переконати молодих людей у можливості їх повноцінного життя як майбутніх батьків, забезпечить на цій основі позитивну динаміку народжуваності як на регіональному рівні, так і в цілому по Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. Г. Бялковська та ін.]. – К. : АДЕФ-Україна 2008. – 288 с.
2. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села [Електронний ресурс] / [За ред. Е. М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/Naselennya.pdf>
3. Якуба К. І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика / К. І. Якуба. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 362 с.
4. Аксьонова С. Ю. Парадоксальність проблем сучасної дітородної активності в Україні / С. Ю. Аксьонова // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – С. 14–23.
5. Курило І. О. Народжуваність в Україні: аналіз детермінант та статистична оцінка ефектів пронаталістських заходів / І. О. Курило, Н. О. Рингач // Статистика України. – 2007. – № 4 (39). – С. 80–89.

6. Лібанова Е. М. Оцінка демографічної політики за допомогою поздовжніх і поперечних показників народжуваності / Е. М. Лібанова, П. Є. Шевчук // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 25–31.
7. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Колективна монографія. – К.:ТОВ «Основа-Принт», 2009.– 248 с.
8. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, О. М. Балакірева та ін.].– К.:АДЕФ-Україна, 2008.– 256с.
9. Perelli-Harris V. Ukraine: on the border between old and new in uncertain times / V. Perelli-Harris // Demographic Research. – 2008. – Vol. 19. – P. 1145–1178.
10. Заблотовська Н. В. Демогеографічні процеси в регіоні центрального Поділля (на прикладі Хмельницької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / В. О. Даніл'ян. – Харків, 2006. – 18 с. / Н. В. Заблотовська. – Чернівці, 2010. – 20 с.
11. лення і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/popin/icpd/conference/offeng/poa.html> .
12. Офіційний web-сайт Головного управління статистики У Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm>
13. Концепція демографічного розвитку України на 2005–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua/>
14. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adm.km.ua/doc/doc77-3.pdf>